

عید قربان در آیات و روایات / نقطه اوج حج

کنگره حج اجتماع عظیم جهانی و عظیم ترین گردهمایی مسلمانان سراسر جهان است. این گردهمایی یکی از شعائر بزرگ اسلامی است که درخشش ویژه ای در تاریخ اسلام داشته و نقش محوری در وحدت و انسجام دنیای اسلام دارد .

توحید و انسجام دو بال کمال

مراسم حج بیش از هر چیز ناظر بر ایجاد و تقویت روحیه برادری دینی و ایمان به عقیده توحید است. ارتباط تنگاتنگ این دو مقوله با هم سبب شده تا مسلمین در پرتو این دو مشخصه تربیت یافته، ضمن تنظیم روابط برادری با یکدیگر به مقابله با مظاهر شرک و کفر به پاخیزند و از تمام عناصر تفرقه رهایی یابند و این خود عامل نیرومندی در همبستگی و انسجام مسلمانان جهان می باشد.

احکام حج خط مشی زندگی فردی و اجتماعی هر مسلمان را تعیین نموده، وی را به کمال معنویت رهنمود می کند به گونه ای که در پیروان مکتب، روحیه خداپرستی و شرک ستیزی ایجاد می نماید و ایمان معنوی را با روح تازه ای به کالبد جامعه اسلامی می دمد و فکر و اندیشه مسلمانان را تعالی می بخشد. بر این اساس فریضه حج قادر است تغییر حالتی در مسلمانان پدید آورد که شیوه زندگی آنان دگرگون شود و به همبستگی و همدلی نائل آیند.

این همبستگی و همدلی از آن جهت که به هیچ یک از نهادها و سیستم های سیاسی وابسته نیست و مطلقاً از ایمان فرد مسلمان نشأت می گیرد، حلقه پیوستگی و قدر مشترک همه مسلمانان محسوب شده، کمتر عاملی توان مقابله با آن را دارد. امتیاز چشمگیر اسلام اصل توحید است و برگزاری همه ساله مناسک حج بیانگر هویت توحیدی مسلمانان .

از این رو حج، هجرت از هر گونه طبقه بندی ها و مرزبندی هایی است که حیات بشر را از هم جدا می کند و فقیر و غنی، و سیاه و سفید را به هم نزدیک می کند و در کنار هم قرار داده، وجه مشترک همه انسان ها را که همان عبودیت است، در همه زنده می کند، و بدین دلیل است که قرآن پرستش خدای یگانه را مایه اتحاد و همبستگی در

پیروان ادیان الهی می خوانند^(۱): «قل یا اهل الکتب تعالوا الی کلمة سواء بیننا و بینکم الا نعبد الا الله و لانشرك به شیئا و لایتخذ بعضنا بعضا اربابا من دون الله.»^(۲)

عید قربان بزرگ ترین روز حج محسوب می شود؛ چنان که از امام صادق علیه السلام نقل است که در جواب معاویه بن عمار که از ایشان درباره «یوم الحج الاکبر»^(۳) پرسیدند، فرمودند: «آن، روز عید قربان است.»^(۴) از آن جهت می توان گفت عید قربان تجلی توحید بوده و نمادی از تجلی انسجام اسلامی در ایام حج است.

واژه شناسی عید

واژه «عید» به معنای رجوع و برگشتن است و «قربان» به معنای قربانی یا هر آنچه با آن بر پروردگار، تقرب جویند.^(۵) از این رو، می توان عید قربان را به معنای بازگشت انسان به مقام تقرب الهی دانست. این مقام در سایه مبارزه با هواهای نفسانی و در پرتو تهذیب، خودسازی و بهره گیری از فرصتهای ناب به دست می آید. زائران خانه خدا که پس از تحمل سختی های بسیار و پرهیز از نمادهای دنیوی، اینک به منزلگاه آخر رسیده اند، عید قربان را جشن می گیرند. در این روز حاجیان در یک وحدت عملی کم نظیر سر بر آستان حضرت دوست می ساینند و پس از آن با چهره ای گشاده از توفیق یافتن به انجام تکلیف یکدیگر را به آغوش کشیده، به هم تبریک می گویند. سید الساجدین امام سجاد علیه السلام نیز در دعای مخصوص عید آن را روزی مبارک و با میمنت می خوانند و می فرمایند: «اللهم هذا یوم مبارک میمون.»^(۶)

امام خمینی قدس سره احیا گر اسلام ناب، درباره عید قربان چنین گفته اند: «عید قربان، عیدی است که انسانهای آگاه را به یاد قربانگاه ابراهیمی می اندازد؛ قربانگاهی که درس فداکاری و جهاد در راه خدای بزرگ رابه فرزندان آدم و اصفیا و اولیای خدا می دهد... این پدر توحید و بت شکن جهان، به ما و همه انسانها آموخت که... عزیزترین ثمره حیات خود را در راه خدا بدهید و عیدی بگیرید. خود و عزیزان خود را فدا کنید و دین خدا را و عدل الهی را برپا نمایید. به همه ما ذریه آدم فهماند که «مکه» و منی قربانگاه عاشقان است و محل نشر توحید و نفی شرک که دلبستگی به جان و عزیزان نیز شرک است.»^(۷)

زائران بیت الله الحرام در روز عید قربان، چند عمل را به انجام می رسانند که هر کدام نمادی از انسجام است که در ادامه به آنها اشاره می شود.

رمی جمرات، تبری از عامل تفرقه

حاجیان در روز عید ابتدا با پرتاب هفت سنگ ریزه برای هفت بار به ستونهای برهم چیده شده که نماد ابلیس رجیم است تنفر خود را از همه شیطانهای درون و برون ابراز می کنند. این عمل را «رمی جمره» گویند. وقتی حکمت این عمل را از امام کاظم علیه السلام پرسیدند، امام فرمودند: «چون ابلیس در محل جمرات بر ابراهیم علیه السلام ظاهر گشت و آن حضرت، آن پلید را سنگسار نمود. از این رو همین سنت جاریه ای شد و باقی ماند.»^(۸) این عمل، طرد شیطان و تثبیت عبودیت و اطاعت خداوند متعال است. یکی از کارهای اصلی شیطان این است که بین افراد انسان تفرقه بیندازد و عداوت و بغض بین آنها ایجاد نماید^(۹): «إِنَّمَا يَرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ»^(۱۰) شیطان می خواهد در میان شما به وسیله شراب و قمار دشمنی ایجاد کند. و انسان با تفرقه و اختلاف خود را در اختیار شیطان می گذارد؛ همانگونه که امام علی علیه السلام فرمودند: «إِيَاكُمْ وَالْفِرْقَةَ فَإِنَّ الشَّاذَّ مِنَ النَّاسِ لِلشَّيْطَانِ كَمَا أَنَّ الشَّاذَّ مِنَ الْغَنَمِ لِلذَّنْبِ»^(۱۱) از جدایی و پراکندگی بپرهیزید؛ زیرا انسانی که از مردم جدا شود در اختیار فرمان شیطان است همچنانکه گوسفند دور از گله نصیب گرگ می شود».

آری، حاجی با این عمل نمادین بر شیطان رجیم سنگ زده، آن را از خود رمی می کند و خود را در صف منسجم مسلمانانی می یابد که همگی تنفر خود را از شیطان اعلام می دارند.

قربانی، نماد وارستگی و مساوات

حجاج در ادامه اعمال روز عید با کوله باری از عقیده و جهاد، رو به سنت قربانی می آورند و آن را به پیشگاه پروردگار هدیه می کنند و به دستور الهی جامه عمل می پوشانند که فرمود: «فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعِمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ»^(۱۲) آن کسی که به قربانگاه می رود و گوسفندی را ذبح می کند، در حقیقت با حرکتی نمادین عزم از میان بردن هوسها و وابستگی هایش را می کند و آماده ایثار و فداکاری می شود. این عمل را از آن جهت که عبادت و وسیله تقرب به خداست، قربان گویند.^(۱۳) چنان که امام سجاد علیه السلام ضمن پرسشی از شبلی پرسیدند: «آیا به هنگام سربریدن قربانی، نیت کردی که با تمسک به حقیقت تقوی و ورع حلقوم طمع را قطع کنی...»^(۱۴)

بخشش و قربانی و تقسیم آن در میان مردم بویژه تنگ دستان به معنای دستگیری و تعاون است. وقتی حاجی در روز عید به شکرانه انجام مناسک حج، موظف می شود تا حیوانی سالم و کامل را بکشد و گوشت آن را به نیازمندان بدهد، این عمل خود عامل نزدیک شدن به خدا می گردد و انسان را مشمول عنایت الهی می سازد و هم بر حسب مصرف، عامل ایجاد محبت بین انسان و افراد جامعه می شود. این گونه است که بین مسلمانان رابطه ای صمیمی به وجود می آید که خود یکی از عوامل و زمینه های انسجام است و بدین صورت تعاون و همبستگی اجتماعی در اعمال خیر و نیکوکاری در میان مردمان افزایش می یابد. از طرف دیگر، اگر تقسیم قربانی صحیح انجام گیرد، میلیون ها گرسنه سیر می شوند و بدینوسیله بین غنی و فقیر، ارتباط برقرار می گردد. این همان انسجام و همدلی مورد توجه شارع است.

از دیگر نمادهای قربانی «مساوات» است؛ به طوری که تقسیم گوشت قربانی به سه قسمت و استفاده شخص حاجی از آن^(۱۵) شاهد گویایی بر این مساوات است. و در این صورت یکی از مصادیق تفرقه (امتیازاتی که انسان برای خود قائل شده است) از بین می رود و همه به این قول پیامبر اعظم ﷺ رجوع می کنند که در خطبه حجة الوداع فرمود: «مردم! پروردگار همه شما یکی است و پدر همه شما یکی است؛ همه از آدم هستید و آدم از خاک است؛ عرب را بر عجم فضیلتی نیست، مگر به تقوا.»^(۱۶) این عمل در حج، عدالت اجتماعی اسلام را منعکس می کند و خود عاملی است بر انسجام و اتحاد بین همه مسلمین جهان.

حلق، زدودن آرایش ظاهری و باطنی

سومین و آخرین عملی که حاجیان باید در روز دهم ذی الحجه به انجام رسانند، عمل «حلق» یا تراشیدن موهای سر برای مردان و کوتاه کردن قدری از مو و ناخن برای زنان است. قرآن می فرماید: «ثم ليقضوا تفثهم و ليوافوا نذورهم و ليطوفوا بالبیت العتیق»^(۱۷) سپس، باید آلودگی هایشان را برطرف سازند و به نذرهای خود وفا کنند و بر گرد خانه کهنه، طواف کنند» زائران خانه خدا، در روز عید قربان، شکوه مندترین و آرمانی ترین گامها را برای رام کردن نفس خویش برمی دارند و کمال تسلیم و رضا را در تصویری زیبا از عبودیت و بندگی به نمایش می گذارند و از تمام مظاهر فخر و زیبایی دل کنده و با تراشیدن سر، همرنگ و شکل به همراه دیگران آماده حضور دوباره در مسجدالحرام و خانه دوست شده، روحشان را از پلیدی رذایل اخلاقی تطهیر می کنند و آخرین نشان و اثر هواپرستی و خود

خواهی را از دامان دل دور می ریزند. امام صادق علیه السلام در این مورد می فرماید: «با تراشیدن موی خود، تمام عیب های ظاهری و باطنی ات را دور ریز!»^(۱۸)

قربان عید همه مسلمین

عید قربان یکی از اعیاد مهم مسلمین است که برخلاف بسیاری از اعیاد، مورد اختلاف نیست؛ چراکه همه فرق مسلمین این روز را عید محسوب می کنند؛ لذا در دعای مخصوص قنوت نماز عید می خوانیم: «اللهم انی اسالک بحق هذا اليوم الذی جعلته للمسلمین عیدا و لمحمد صلی الله علیه و آله ذخرا و شرفا و کرامه و مزیدا...؛ بارالها! به حق این روزی که آن را برای مسلمانان عید و برای محمد صلی الله علیه و آله ذخیره و شرافت و کرامت و فضیلت قرار دادی...» و بدین گونه عید را فقط مخصوص مؤمنین ندانسته، همه مسلمین را در آن سهیم می دانیم و اعتقاد داریم این گردهمایی عظیم رهیافتی برای رسیدن به اعتصام به حبل الله^(۱۹) است که یکی از مهم ترین دستورات اجتماعی اسلام است.

بنا بر این با توجه به مباحث مطرح شده، مناسک حج که در اوج عظمت آن عید قربان قرار دارد، علاوه بر رسیدن به توحید عاملی است مؤثر برای نیل به انسجام و همبستگی هر چه بیشتر مسلمانان. لذا بزرگان دینی ما به این مساله بارها تاکید کرده اند که بهترین عمل در این روز براءت از مشرکین و شیاطین حقیقی عالم است و این مهم میسر نمی شود مگر با انسجام و همدلی تمامی مسلمین با هر فکر و عقیده و مسلکی که باشند.

پی نوشت:

۱ - فرهنگ قرآن، ج ۹، ص: ۱۷۰

۲ - بگو: ای اهل کتاب! به سوی سخنی بیایید که میان ما و شما مشترک است. جز آن که خداوند را نپرستیم و چیزی را شریک او قرار ندهیم و بعضی از ما بعضی دیگر را به جای خدا ارباب نگیرد.» آل عمران / ۶۴

۳ - توبه: ۳

۴ - کافی، ج ۴، ص ۲۹۰

۵ - لسان العرب ماده «قرب»؛ المعجم السبئی ماده «ق رب.»

۶ - دعای ۴۸ صحیفه سجادیه

۷- صحیفه نور، ج، ۱۸ ص ۸۷

۸- بحار الانوار، ج، ۱۲ ص ۱۱۰؛ علل الشرائع، ج، ۲ ص ۱۲۲

۹- اطیب البیان فی تفسیر القرآن، ج، ۴ ص ۴۶۱

۱۰- مائده / ۹۳

۱۱- نهج البلاغه خطبه ۱۲۷

۱۲- «و حج و عمره را برای خدا به اتمام رسانید و اگر محصور شدید او موانعی مانند ترس از دشمن یا بیماری اجازه نداد که پس از احرام بستن، حج را کامل کنید» پس آنچه از قربانی فراهم است اذیح کنید و از احرام خارج شوید.». بقره / ۱۹۶

۱۳- مجمع البحرین، کلمه قرب، ج، ۲ ص ۴۸۰

۱۴- مستدرک الوسائل، ج، ۱۰ ص ۱۷۱.

۱۵- فاذا وجبت جنوبها فكلوا منها و اطعموا القانع و المعتر؛ حج / ۳۶

۱۶- ابن سعبه، تحف العقول، بیروت: مؤسسه الاعلمی، ۱۳۹۴ ق، ص، ۳۰ ضمن خطبه حجه الوداع

۱۷- حج / ۲۹

۱۸- و احلق العیوب الظاهره و الباطنه بحلق شعرک؛ مصباح الشریعه، باب ۲۲

۱۹- «واعتصموا بحبل الله جميعا و لا تفرقوا؛ و همگی به ریسمان خدا [قرآن و اسلام، و هر گونه وسیله وحدت]، چنگ زنید، و پراکنده نشوید!» آل عمران / ۱۰۳

دفتر مطالعات، پژوهش‌ها و ارتباطات حوزوی

مرکز رسیدگی به امور مساجد